

Studia Litteraria. Tomus XXXVIII

Értékek kontextusa és kontextusok értéke 19. századi irodalmunkban

Az irodalomtörténeti munkák jogosultságát manapság leginkább a kontextusok szaporításának képessége biztosíthatja. Az utóbbi idők műveinek legjava igyekszik nem megfeledezni arról, hogy maga is újabb kontextust képez az értelmezéshez, hogy a kontextusok feltárása maga is bizonyos szövegek alapján történik. A magyar egyetemek irodalomtörténeti tanszékeiről kikerülő tanulmányok egy része a strukturalizmus utáni irodalomtudományos irányzatok között meglepően otthonosan „posztstrukturalista” értelmezéseket létrehozva folyamatosan átértelmezi az irodalomtörténet fogalmát – szaporítva nemcsak klasszikus szövegek, de a jelen irodalomtudományának kontextusait is.

Sajátos képződmény ebből a szempontból is az olyan *egyszerre* demonstratív és szakmai kiadvány, mint a Debreceni Egyetem Irodalomtudományi Intézetének periodikája, a *Studia Litteraria*. A legújabb, Imre László és Gönczy Monika szerkesztette szám, amely az *Értékek kontextusa, kontextusok értéke* címet viseli, a műfajból adódóan, egyszerre kívánja bemutatni az egyetem XIX. századi magyar irodalommal foglalkozó kutatói műhelyét és ugyanakkor igyekszik színvonalas tudományos dolgozatokkal szolgálni. Nehéz elkerülni az ilyen jellegű kiadványoknál, hogy a szakmai érvek mellett a szerkesztők ne vegyenek figyelembe egyéb, az intézményesített közösségből eredő, a szövegek igényességétől eltekintő szempontokat. (A *Studia Litteraria* néhai szegedi testvérlapja, az *Acta Historica Litterarum Hungaricarum* talán nem csak nevének riasztó hossza vagy éppen bevett rövidítésének – „Akta” – kéziratmetéői konnotációja miatt szűnt meg.) A reprezentatív szempontok a kötetben több formában jutottak túlsúlyra a szakmai érvekkel szemben: mint a tisztelgés aktusa, Nagy Miklós jelentős irodalomtörténeti életműve előtt; mint a tanítványok közléshez segítségének küldetése, azoknál a tanulmányoknál, amelyek esetében a tartalmi újszerűség befogadását kisebb vagy nagyobb mértékben zavarja a módszertani merevség, egyrészt a módszertani reflektáltság teljes hiányaként Ács Gábor tanulmányában, másrészt a kiválasztott interpretációs eljáráshoz való túlságos ragaszkodásként Blaskó Katalin és Szeredi Orsolya dolgozataiban; valamint pusztán az intézménybeli összetartozás érvényesítéseként (számomra szinte minden szakmai indokot nélkülöz Taxner-Tóth Ernő esszéjének irodalomtudományos periodikában való közlése).

Nem akarom azonban az ártatlant adni. Bár magam nem rendelkezem tanulmánykötet-szerkesztői tapasztalatokkal, tisztában vagyok azzal, hogy a tudomány intézményi létmódja elkerülhetetlenné teszi a szakmai normák lazítását (sőt, ez a létmód részben a szakmai normák forrásaként is szolgál). Szerencsére a kötet nagyobbik részét olvasva megfeledezhetünk a szerkesztést determináló tudománypolitikai tényezőkről, s úgy forgathatjuk a könyvet, ahogyan egy tanulmánykötetnek az olvasó kezében mégiscsak viselkednie illik: diszkrét gondolatmenetek egymásutánjaként. E tanulmányok olvasását olyan „belső” szempontok irányítják, mint a kifejtettség, a logikai következetesség, s nem utolsósorban az *érdekesség*, az előadás retorikai megalkotottsága és az adott tárgy irodalmához, hagyománytörténetéhez való, a jelen irodalomértési horizontján érvényes hozzájárulás. A kötet java ezek szerint: Imre László Kisfaludy Károly-tanulmánya, Kondor Tamás tragikumfelfogásokról írott dol-

gozata, Béneyi Péter és Gönczy Monika Kemény-értelmezései, S. Varga Pál frappáns előadása Az *ember tragédiája* szentenciaszerű kijelentéseinek jelentésbővítő kontextusairól, valamint Kunkli Enikő Mikszáth-írása.

Témáját tekintve a szám két legizgalmasabb szövege Kondor Tamásé és Gönczy Monikáé. Mindkettő egy-egy már lezártnak látszó kérdéshez szól hozzá, s teszi ezt oly módon, hogy tudatosan kapcsolódik Kondornál a tragikum-vita, Gönczynél az *Özvegy és leánya* hagyománytörténetéhez. Németh G. Bélának a tragikum-vita értelmezését meghatározó kötete, a *Tragikum és történetfelfogás* 1971-ben jelent meg, egy évtizeddel később pedig újból kiadásra került Németh G. kritikátörténeti monográfiájának fejezeteként. Tagadhatatlan, hogy Németh G. Béla szintézisei áttörést jelentettek megjelenésük idején, ám a magyar irodalomtörténet-írásban működő hatástörténeti folyamatok alól természetesen az ő munkái sem vonhatják ki magukat. A részben Németh G. Béla tanítványai által véghezvitt szemléleti fordulat, pontosabban fordulatok (hiszen ide kell érteni a strukturalizmus értelmezési eljárásainak térfoglalását éppúgy, mint a XX. századi hermeneutikára alapozott interpretáció kilencvenes évekbeli elterjedését, s mindkettő „vegyítését” a tágan értett dekonstruktív irányzatokkal) azonban szükségessé tették és teszik, hogy e nagy hatású és lezárulatlan életmű eredményei ne merevedjenek holt „igazságokká”. A tragikum-vitát tárgyaló könyve legvitathatóbb pontjai kortárs értelmezési horizontból a keletkezéstörténeti anyag és a tragikumfelfogások direkt megfeleltetése (a szerzők társadalmi „rétegekhez” kötődéséből való kiindulás), valamint az a szintetizáló karakter, amely Németh G. Béla szinte valamennyi tanulmányát áthatja, s amelynek révén alig jutnak szóhoz azok a kontextusok, amelyek a tárgyként szolgáló műveken belül átértelmezik az egyes kijelentéseket. Nem mintha azt gondolnám, hogy elérhető lenne poétika és hermeneutika egyensúlya, hogy az irodalomtörténet létrehozhatná egy szöveg történeti és retorikai aspektusainak szintézisét. Kétségtelen ugyanakkor, hogy az említett, a hetvenes–nyolcvanas–kilencvenes években meghatározóvá vált irányzatok belátásainak következményeként a poétikai és a történeti kontextusok viszonya az irodalomtörténeti önreflexió központi kérdésévé vált, ahogy ezt a *Studia Litteraria* szerintem legjobb tanulmányai is bizonyítják.

Kondor Tamás a tragikum XIX. századi magyar értelmezésének történetét a katarzis „viharvert elméletének” segítségével mondja újra (a kifejezést Hártó Gábortól vettem át), szerencsésen társítva egymással az anyag többféle megközelítését. Írása ugyanis felfogható jól használható ismertetésként, főként a korabeli anyag tekintetében, de meglehetősen hasznos útbaigazítás a korszakra vonatkozó szakirodalomra nézve is. A tanulmány jelentősége azonban az ismertető jelleg és az újraértelmezés ötvözésében áll. Mindvégig tudatosan épít a tragikum magyar irodalmára, de nem habozik rögzíteni azokat a pontokat, ahol véleménye eltér a hagyománytörténet meghatározó értelmezéseitől: például Barta Jánosétól Kemény, Dávidházi Péterétől Gyulai tragikumfogalmának értelmezésében. Bár Kondor tanulmányának egyik újdonságát jelenti, hogy a Kölcsyétől induló sor részeként értelmezi a tragikum-vita résztvevőit, a csúcspont mégiscsak a Péterfy felfogását elemző rövid befejező rész. Itt a legharmonikusabb ismertetés és értelmezés viszonya, itt található a legtöbb iroda-

lomtörténeti *novum*, nem is beszélve a Kölcsey nehezen kategorizálható felfogásmód-jához való visszacsatolásról.

Hiányosságként lehetne megemlíteni, hogy Kondor nem tisztázza a tragikum mint esztétikai minőség és a tragédia mint műnem közti kapcsolatának kérdését: a tragikum, írja, „nyilván nem lehet minden irodalmi műfajra, sőt műre egyforma értelemben kiterjeszhető kategória” (51.), de hogy miért „nyilván”, az nem derül ki a dolgozatból. Másrészt, amennyiben valóban egymással szervesen összetartozó tragikumfelfogásokról van itt szó, ahogy Kondor tanulmánya bizonyítja, kimutatva a Kölcseytől Beöthy Zsoltig és Péterfyig felmerülő fogalmak ismeretelméleti-esztétikai közösségét, akkor mennyiben érvényes eljárás eltekinteni azoktól az előzményektől, amelyekre folyton csak utalás történik (Lessing, Schiller, A. W. Schlegel, Vischer)? Valamennyi keletkezéstörténeti tényező természetesen nem tárható fel, de ha valóban a morális intencionáltság alapján teremtünk közös alapot a vizsgált felfogások számára, s fontosnak tartjuk annak hangsúlyozását, hogy itt egyetlen paradigma megjelenési formáiról van szó, akkor „a korszak jelentősebb morális intencionáltságú külföldi elméletei” (57.) több figyelmet érdemelnének. Ezzel függ össze utolsó kifogásom: az irodalom morális intézményként való felfogása a legkevésbé sem csak a tragikumra és a XIX. századra jellemző. Bár erre a bevezető részben utal a tanulmány, később mindvégig belül marad néhány korabeli magyar értekező szöveg értelmezésén. Erre minden joga megvan Kondornak, s bevezetőjében tisztességgel meg is vonja vizsgálati körét, jelezve, hogy a tágasabb horizontú vizsgálat további tanulmányokra marad. Mégis felvethető az a kérdés, hogy nem veszélyezteti-e a tragikumfelfogásoknak mint *irodalomfelfogásoknak* a vizsgálatát az áttekintő jellegű és a (mondjuk úgy) kontextusba helyező és értelmező részek szétválasztása? E kérdésekre valószínűleg az a tágabb körű értekezés ad választ, amelynek az itt olvasható tanulmány csak része.

A *Studia Litteraria* e számának másik olyan tanulmánya, amely (itt most hatástörténeti folyamatok megjósolására vetemedem) jelentős fordulópontját képezi majd az adott mű és kérdés hagyománytörténetének, Gönczy Monika *Özvegy és leánya*-elemzése. Kondor szövegéhez hasonlóan itt is olyan témáról van szó, amely könnyen elriaszthatná az értelmezőt terjedelmével és egyes epizódjainak jelentőségével, ráadásul a legutóbbi „epizód” – Szegedy-Maszák Mihály Kemény-monográfiája – szemléletileg is frissebb Németh G. Béla vonatkozó tanulmányainál. Gönczy azonban végre utánajár azoknak az intertextuális kapcsolatoknak, amelyek Szegedy-Maszák monográfiájában és az azt megelőző irodalomban csak az utalások szintjén jelentek meg. A tanulmány nemcsak hogy túllép a Szalárdi *Siralmas krónikájával* való egyezések és eltérések felelgetésén, hanem egyenesen a széphistóriai és a bibliai pretextusok kezelési módjából von le következtetéseket, elsősorban a regény jellemeire nézve. Így értelmeződik át Tarnóczi Sára „jelleme”: „Sára tragédiája [...] az, hogy szövegvilágok ütközőpontján él” (101.). (Talán éppen emiatt a „tragédia” szót talán idézőjelbe kellett volna tenni, hiszen a karakter intertextuális jellege – ami a „jellem” fogalmát is destruálja – kizárja a tragikum alapjául szolgáló moralizáló megközelítést.) Sára anyjának monomániás jelleme a hagyománytörténet bevett frázisainak felmondása helyett itt szintén „textualizálódik”; a legmeghökkenőbb Gönczynek az a felfedezése, hogy a Bibliát folyton átíró Tarnócziné az „ábécésoltárnak” nevezett 9. szoltár elferdítésével, „kiválasztva bizonyos vesszakokat megbontja a teljes (héber)

ábécé rendjét, vagyis metaforikusan törlés alá helyezi önmaga számára végérvényesen a Szent Írást” (109.).

A tovább sorolható újdonságokon túl külön erénye a tanulmánynak, hogy mindig definiálni igyekszik a bevezetett narratológiai fogalmakat, s felfedezéseit minden esetben jelentős filológiai apparátussal támasztja alá. Egyetlen említésre méltó kivétel a Naprádiné textuális tudatosságára vonatkozó kitétel. Abban a szövegrészben, amivel Gönczy ezt a tudatosságot bizonyítja (Naprádiné kedvenc lovagregényeinek sémáival értelmezi a történeteket), bár valóban szót ejt Naprádiné a regény és a valóság kettősségéről, ám ez nem változtat azon a tényen, hogy mindeközben, s a megidézett szituációban is, a regényekben és a regényekkel keres kárpótlást a valóságos hiányok miatt. Ahogy egyébként itt is látszik, a tanulmány több ponton is utat nyit hat a pszichoanalitikus értelmezés számára (lásd például a *Vitéz Francisco* címvariáns elliptikusságának elemzését a 97. oldalon), a szerző azonban, szempontja másságának is köszönhetően, nem indul el a textusok és a pszichék közti kapcsolatok elemzésének útján.

Kondor és Gönczy tanulmányainak újszerűségével vetekszik S. Varga Pál dolgozata, amely *Az ember tragédiája* gyakran idézett szentenciáinak szövegösszefüggéseit villantja fel. Élvezetes szöveg, tanulságos szembesülni előítéletes olvasásunk vakfoltjaival; de érdekes abból a szempontból is, hogy S. Varga dolgozatai, könyvei elsősorban a tágabb filozófiai kontextusok elemzésében érdekelték, míg ez a dolgozata már szinte addig az Új Kritikában gyakran hangoztatott tételig jut el, hogy minden szöveg jelentésszerkezete alapvetően ironikus, mivel egy szövegben mindig több, egymással össze nem férő kontextus fedezhető fel. Ugyanakkor nem lehet nem eltekinteni attól, hogy a dolgozat bizonyos jól körülhatárolható műfaji normáknak tesz eleget: ahogy egy lábjegyzet tudatja, eredetileg előadásként hangzott el, *Az ember tragédiáját* feltehetően a középiskolában is oktató tanárok előtt. A tanulmány e „kontextusának” köszönhető az olyan általánosító megjegyzések, mint például az, amely szerint az irodalmi műben felnyíló másik világ megismerése gazdagítja a befogadó világát: „a világ, amelyet magunk körül látunk, tágasabb és működőképesebb lesz, mint a befogadás előtt volt” (118.). Ez korántsem tűnik ilyen bizonyosnak, ha a befogadás a szöveg belső és külső kontextusainak feltárásaként zajlik, hiszen ennek következetes elvégzése éppen az olyan oppozíciókat fenyegeti, mint a mű és a befogadó világainak, a befogadás előttjének és utánjának szembenállása. Nem kell itt Borgesre vagy Ecóra hivatkozni, elég ha – maradva ennél a *Studia Litteraria*-számnál – az *Özvegy és leánya* Gönczy által elvégzett „architextuális” olvasására vagy a *Köd-képek a kedély láthatárán* ismeretelméletére gondolunk.

Imre László kötetet nyitó tanulmánya Kondoréhoz hasonlóan erős hozzászólás Kisfaludy Károly az utóbbi időben meglehetősen gyérnek mondható szakirodalmához. Imre itt is, mint a magyar verses regényről és a XIX. századi epikáról írott könyveiben, egy szövegegyüttes „differenciáltabb hagyománytörténeti funkcióját” (7.) igyekszik meghatározni. Ebben az esetben Kisfaludy Károly mint „irodalomalapító” műveit vizsgálja, összefűzve az alapításhoz magától értetődően hozzátartozó afirmatív megnyilatkozásokkal párhuzamos önreflexív-ironikus elemeket. Ahogy korábban a verses regények vagy a századközépi „posztromantikus” regények esetében, Imre itt is túllép azon a határon, amely a XX. századi és a XIX. századi műveket elválasztja a magyar irodalomtudományos diskurzusból. Nem kezeli adottként e művek

jelentésének komikus vagy szatirikus egyértelműségét, bátran nyúl olyan poétikai természetű belátásokhoz, amelyeket a közelmúlt szövegeinek értelmezései hoztak felszínre, mindeközben pedig figyelembe veszi mind a korabeli konvenciókat, mind pedig a hatástörténeti összefüggéseket. Ez az eljárás megóvja olvasatait attól, hogy túlságosan direkt elméleti összefüggések megállapításával zárják újra rövidre e művek értelmezését. Kisfaludy Károly munkái esetében egyrészt megállapítja, hogy ezekben „evidenciává válik az irodalmi ábrázolás »irodalmi« volta, amennyiben egy irodalmi sémával való szembehelyezkedés domináns műképző elemmé válik a referencialitás rovására” (12.); másrészt, ennek a fejleménynek az irodalomtörténeti funkcióját vizsgálva kijelenti, hogy Kisfaludy kétféleképpen is atyja a magyar romantikának: „nemcsak Vörösmarty inspirálója, hanem az Arany-féle *Bolond Istóknak*, az önmagára reflektáló, Sterne-re, Byronra visszavezethető, differenciált megszólalásmódnak is” (18.). Valóban példamutató, ahogy Imre László tanulmánya anyagát elrendezi, következtetéseit levonja – tanulmánya úgy marad irodalomtörténetileg mindvégig érdekes, hogy eközben nem üti le a magas labdákat, elég megfontolt ahhoz, hogy következtetéseit csak kellő számú példa felvonultatása után vonja le, s ekkor is meghatározza e következtetések érvényességi körét.

Két, egymással összefüggő kifogást fogalmaznék itt meg. A tanulmányban többször találkozunk a „valami/valaki hatott valamire/valakire” típusú kijelentésekkel. Ezek a hatástörténeti megfigyelések, kifejtetlenségük okán, azt a benyomást keltezik az olvasóban, hogy mégiscsak létezik a magyar irodalom genetikus narratívája, Kisfaludy Károly köpönyege. Imre tanulmánya azonban szándékai szerint nem az alap rekonstruálására vállalkozik: ahogy *Műfajok létformája XIX. századi epikánkban* című kötete, úgy ez a tanulmánya is inkább a párhuzamosan haladó hatástörténeti sorok saját esetlegességével tisztában lévő, a lehetséges kapcsolódási pontokat jelezni igyekvő feltérképezésére vállalkozik. Ezt az ambivalenciát talán kiküszöbölhetné (ez második kritikai megjegyzésem) a romantika fogalmának pontosabb használata. Bár Kisfaludy esetében hangsúlyozottan a romantikus irodalomalapítás ambivalenciáiról van szó, s a romantika majd minden oldalon irányzatként, irodalomfelfogásként szerepel (amely „virágzik” Kisfaludy idején, amely „ambivalenciákkal”, „egyoldalúságokkal” rendelkezik, amelyet „asszimilálni” lehet stb.), ám ennek ellenére a tanulmány nem foglalja össze azokat a jellemzőket, amelyeket a romantika integráns részének tart, s ugyanígy nem tér ki a romantikának az utóbbi két-három évtized irodalomtudományát jelentősen meghatározó értelmezéseire sem. Pedig ennek révén talán tisztázni lehetne, hogy az irodalomalapítás „ambivalenciája” mennyiben Kisfaludy Károly műveinek teljesítménye, és mennyiben következik már eleve a romantika körébe sorolható ismeretelméleti, esztétikai előfeltevésekből; ezzel összefüggésben pedig annak kérdése is felmerülne, hogy mennyiben azonosítható a romantika az Imre által elemzett ambivalenciákkal, sőt, mennyiben felelős az irodalomtörténeti tevékenység az értelmezést meghatározó genealógiáikért.

Imre Lászlóéhoz hasonlóan Bényei Péter tanulmánya (Kemény Zsigmond *Ködképek a kedély láthatárán* című regényéről) is szervesen kapcsolódik saját, a XIX. századi magyar prózát elemző, nagyrészt Kemény Zsigmond epikus műveihöz kötődő dolgozataihoz. Ezek tanúsága szerint Bényei nagy léptekben halad egy Kemény-monográfia, pontosabban szólva egy, az elbeszélő Keményről szóló könyv megírása felé. Ahogy itt olvasható tanulmánya is mutatja, Bényei interpretációs stratégiája, fogalmi appa-

rátusa mostanra „beállt”. Értelmezői nyelvét a narratológia fogalmainak egyfajta egzisztenciál-hermeneutikai terminológiával való ötvözése jellemzi. Ez *A rajongók* és a kisregények és elbeszélések értelmezésében invenciózusnak bizonyuló, Szegedy-Maszák Mihály monográfiájához képest újat mondani képes eljárás most is hasznosnak bizonyul. Mint ismert, Szegedy-Maszák a *Ködképek a kedély láthatárán*t a romantikus ironia fogalmával értelmezi, ebből vezetve le a regény narratív szerkezetének sajátosságait. Szerencsésnek tartom, hogy Bényei nem engedi eltéríteni kialakult megközelítésmódját Szegedy-Maszák Kemény-könyvének és egyéb tanulmányainak hatása által; ez jót tesz mind a körvonalazódó monográfiája egységének, mind pedig a magyar irodalomtörténet-írás többszólamúságának. Ehelyett részletesen elemzi Várhelyi és Cecil elbeszéléseinek konvencionáltságát, „architextuális” meghatározottságait. Érdemes figyelni arra, hogy milyen egyensúlyt tart a gondolatmenet során az elemzés poétikai és tematikus aspektusa. Ez az egyensúly csak az utolsó (IV.) részben kerül veszélybe, ahol a szereplők történeteinek által kirajzolt „sorsképletek” értelmezéséhez elengedhetetlenné válik Várhelyi és Cecil, két narrátor-karakter viszonyának tisztázása. Ezen a ponton Bényei mintha visszahátrálna Szegedy-Maszák elemzéséhez (aki szintén a nyelvi megelőzőség tételének allegóriáját látja az elbeszélés szintjeinek viszonyában), de anélkül, hogy használná a Szegedy-Maszák gondolatmenetének keretként szolgáló romantikus ironia fogalmát. Így Bényei tanulmányának éppen a konklúziójában túlsúlyba kerül a tematikus szempont: „A *Ködképek* dialogikus emberi viszonyrendszerében, történetmondói szituáltságában, a nyelv kettős, egyszerre elfedő és feltáró működéséből elsősorban az előbbi lesz a meghatározó, tragikus léthelyzetet eredményező jelenlét...” (80.), a „történetalkotási és befogadási folyamatnak való [...] kitettség azonban egyre inkább nyilvánvalóvá válik mindkettejük számára” (81.). Megfelelő értelmezési keret felvázolása híján azonban nehezen érthető, hogy a narráció pusztán konvenciók általi meghatározottsága, az elbeszélésnek a megértést nem lehetővé tévő, de éppen azt ellehetetlenítő volta miképpen engedik meg az értelmezés számára, hogy a regény elbeszélői kapcsán morális meghatározottságú tragikummal és az elbeszélést megelőzően is léttel bíró személyeket tétélező öntudatosulási folyamattal számoljon. Bényei itt kiemeli az elsődleges történetet, Várhelyi és Cecil történetmondó játékát, s az általuk elbeszélteket lehetséges személyiségminták példázataiként értelmezi. (Ahogy említettem, különösen erős ez a megközelítés tanulmányának zárlatában.)

Még egy tanulmányt sorolnék a kötet erősségei közé, Kunkli Enikő *„Nagyot koppan akkor, azután elhallgat”* című dolgozatát, amely komolyan veszi *A sipsirica* detektívregény voltát, s ezáltal jelentős fordulatot hajt végre a szöveg hagyománytörténetében. Ezt pedig oly módon teszi, hogy értelmezésében nem marad meg a detektívregény fogalmának közmegegyezéssel (így homályos) jelentésére való apellálásnál, hanem a rejtélyes, fantasztikus irodalmában „kötelezőként” jegyzett Todorov és (a részben Todorovból kiinduló) Christine Brooke-Rose munkáit veszi alapul, hogy aztán meggyőzően mutassa be, miként kerül át a nyomozás a regény tematikus szintjéről az olvasására. Ha Szilasi László *Kopereczky-effektus* című tanulmánya és Eisemann György Mikszáth-monográfiájának értelmezései nyomán talán nem is szentségtörtés mindez, azért mindenképpen új a narratológia és a dekonstrukció olvasásmódjának egy Mikszáth-regény értelmezésében való felhasználása. Helyenként (leginkább a konklúzió-

ban) aztán *A sipsirica* pusztá példázattá is válik, olvasási allegóriává, aminek egyenes következményeként Kunkli írása kevésbé tekinthető irodalomtörténeti dolgozatnak.

A kötet fennmaradó része az eddigiekkel ellentétben nem a saját hagyománytörténeti meghatározottságainak tudatosításával, ennek keretében az irodalomtudományban az utóbbi évtizedekben végbement változásokra való reflexióval végzi el az interpretációt, ennek következtében pedig az eddig említett tanulmányoknál sokkal kisebb mértékben tud bekapcsolni az adott művek és kérdések hagyománytörténetébe. Egyszerűen nem értem például, hogy Szabó Levente tanulmánya miért korlátozza önmagát arra, hogy egy más által megfogalmazott tézishoz (amely szerint az irodalomtörténet átveszi az eposz helyét) gyűjtsön össze Gyulai életművéből bizonyítékokat. A tétel Dávidházi Péternek egy szerintem is „rendkívül innovatív” tanulmányából származik, ám ahogy ugyanezen szerző értelmezései vagy a filológia jelenlegi helyzetéről írott dolgozatai is bizonyítják, s maga Szabó is utal rá legutolsó lábjegyzetében, a filológia mindig interpretáció, a példák rendje mindig értelmezés eredménye stb. (Filológia és „innováció” szoros kapcsolatáról lásd a *Helikon* Hász-Fehér Katalin szerkesztette kitűnő [Új] filológia-számát.) Mindenesetre Szabó rendre elvágja azokat a szálakat, amelyek túlvezetnék gondolatmenetét egy félig ismertett, félig adottnak tekintett kritikai konszenzuson (például a nőírókról folytatott diskurzus említésekor, 178.), a közmegegyezéshez való igazodás érdekében eltekint a hivatkozott szerző kijelentéseinek kontextusától is (amikor például Gyulai korának kiengecselődés-igényéről ír, akkor Dávidházi Arany-könyvére hivatkozik [164.] – ám e könyvben olvashatni például arról is, miképpen járt el Arany e norma ellenében), saját példájával igazolva, hogy minden igyekezete ellenére is átértelmezi az alapként kezelt hagyományt. (Hogy Szabó Levente nincs híján a jó értelemben vett invenciónak, azt bizonyítja az általa szerkesztett *Magyar romantika* című válogatás és annak előszava, amelyet nem jellemez a *Studia Litteraria* e számában megjelent dolgozatának sötélsága.)

Választott interpretációs stratégiáját tekintve sokkal izgalmasabb Blaskó Katalin *Buda haláláról* szóló írása, amely a mítoszkritika és a politikaelmélet néhány szövegét alapul véve olyan szemponttal igyekszik szolgálni, ahonnan nézve funkciót nyernek Arany művének redundáns elemei. Dolgozata azonban, főként a hatalomtípusokat tárgyaló részben, a kiválasztott elméleti tézisek allegorézisét nyújtja; az a konklúziója, hogy a *Rege a csodaszarvasról* a teljes művet tükrözve a lineáris időt felfüggesztve a mű eposzi voltát szavatolja, némileg elvágja a politikaelméleti alapozású résztől. Szeredi Orsolya *A jó palócok* mítoszipoétikai elemzését nyújtja, alapos példajegyzékkel, ám híján olyan alapkérdések tisztázásának, hogy mit nyer a Mikszáth-irodalom, ha bebizonyítjuk, hogy *A jó palócok* rendelkezik a mítoszok számos jellemzőjével – ehhez nyilván tisztázni kellene, mi a különbség mítosz és irodalom között. Ács Pál dolgozata, amely Kis József pályakezdésének tényeiről szól, érintetlennek mutatkozik az irodalomtudományban a formalizmustól kezdve megjelent fejleményektől, nem számol sem az *irodalmi* művel, sem pedig annak befogadjával. Taxner-Tóth Ernő esszéje *A karthausiról* egyfajta lírai *bricolage*-ként fogható fel, Eötvös szövegét Babits, Szent Ágoston, valamint a feminizmus között helyezve el. (A regényben olvasható kijelentések értelmezését oly mértékben nem érinti a regénybeli beszédhelyzet, hogy az esszé rendkívül közel kerül ahhoz a szövegkezelési módhoz, ahogy Vachott Sándorné bánt Eötvös József regényeivel.)

Összegezve az eddig leírtakat, a *Studia Litteraria* e száma azt bizonyítja, hogy van értelme a sorozatnak, ugyanakkor a műfajból adódóan szinte törvényszerűen tartalmaz a kötet olyan szövegeket is, amelyek kontextusukkal arra ösztönzik az irodalomtörténettel foglalkozókat, hogy a fokozott módszertani önreflexió révén igyekezzenek megszabadulni az „esztétizáló” (csak a fogalom vulgáris értelmében romantikusnak nevezhető) önkényeskedéstől éppúgy, mint a történeti tények bizonyosságába kapaszkodó, valójában nagyon is történetietlen (a történeti távolságot, a hatástörténeti folyamatokat értelmezésében nem aktivizáló) „objektívizmustól”. Nem azért, mert ezek kimentek a divatból, hanem azért, mert – ahogy a szám kiazmikus címe is sugallja – az irodalomtörténet csak így tud olyan kontextusokat alkotni, amelyek „értékesek” lesznek abban az értelemben, hogy beépülve a hagyománytörténetbe újabb kontextusokat hívnak elő, újabb „értékek” kontextusaiként képesek funkcionálni.

A kötetet összeállította: Imre László, Gönczy Monika. A Debreceni Egyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézetének kiadványa, Debrecen, 2000.

Z. KOVÁCS ZOLTÁN

Devescovi Balázs: *A mítosz és Fanni: A Kármán József körüli legendák és a Fanni hagyományait környező mítosz(ok) elemzése [diskurziválás] 5.0*

Avagy: hogyan olvassuk újra a *Fanni hagyományaival* irodalomtörténet-írásunkat?

Így olvasok én.

A kijelölt szépirodalmi szöveg és annak összefonódása a vállalt feladat teljesítésének módjával arra mutat, hogy Devescovi Balázs nemrégiben megjelent kötete nem éppen hétköznapi jelensége napjaink irodalomkritikai tevékenységének. Annál figyelemre méltóbb és örvedetesebb e tény, hogy egy fiatal szerző első kötetéről van itt szó, mégpedig egy olyan könyvről, amelyben egyaránt fontos az elemzett textus olvasása, illetve az értelmezői nyelv igényes és egyedi kidolgozása. A *Fanni hagyományainak* „leporolása”, új szempontú interpretációja egyébiránt nem ismeretlen a XVIII–XIX. század fordulójának irodalmát kutatók körében, gondoljunk csak (az időrendet követve) a szegedi deKON-csoport konferenciájára és kötetére, Szilágyi Márton *Uránia*-monográfiájára, Borbély Szilárd műfaji mintákat vizsgáló dolgozatára vagy Debreczeni Attila érzékenység-tanulmányára. Mindezen újrafelfedezések pedig nyilván azért jelentősek, mivel eleddig nem hangsúlyos szempontokat emelnek a klasszikus értésmódok mellé/helyébe. Ezáltal válhatott kimozdíthatóvá az utóbbi évek olvasási tapasztalataival az a hagyomány által mélyen berögzült értelmezés, miszerint a szóban forgó időszak mindössze a romantika előkészítése. Ezen teleologikus interpretáció felváltásával az újabb eszmetörténeti és poétikai szempontú kutatásoknak – ha nem képesek is (és nyilván nem is kívánják teljes mértékben) feledtetni az